

TO BENEFIT FROM DIWAN POETRY IN TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS: *A GRAMMAR OF THE TURKISH LANGUAGE* EXAMPLE OF ARTHUR LUMLEY DAVIDS

İlyas KAYAOKAY*

* Doktora Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D.

E-mail: kayaokay_2323@hotmail.com

Copyright © 2018 İlyas KAYAOKAY. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

British orientalist who lived a short life of 21 years Arthur Lumley Davids (1811-1832) in 1832 to teach Turkish to English II. Mahmud dedicated to *A Grammar Of The Turkish Language* has written the book. This book is more than just an ordinary grammar book. This book, which contains important information in terms of Turcology, has a different feature than all other books written in order to teach Turkish to foreigners. An introduction, grammar, vocabulary, dialogues and adds in this book consists of four sections, namely, a lot of materials from diwan poetry seems to be benefiting. In a grammar book prepared by an orientalist be used to teach Turkish to foreigners materials of diwan poetry is an issue we need to focus on by.

Davids, in his book, particularly grammatical issues in the section, word grammar at the level of the relevant grammar, then contains the grammatical structure contained in the verse. He made a first in this field by recording the reading pieces from Bâkî and Mesîhî to the appendices of the book. In this study, the sample poems of Davids are given by Arabic letters. Based on these materials, some conclusions have been made in the outcome bidding.

Keywords: Arthur Lumley Davids, Turkish Language, Teaching Turkish to Foreigners, Diwan, Hümaun-nameh

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE DİVAN ŞİİRİNDEN FAYDALANMAK: ARTHUR LUMLEY DAVIDS'İN *A GRAMMAR OF THE TURKISH LANGUAGE* ÖRNEĞİ

ÖZET

21 yıl gibi kısa bir ömür yaşamış olan İngiliz oryantalist Arthur Lumley Davids (1811-1832)'in 1832'de İngilizlere Türkçe öğretmek gayesiyle, II. Mahmud'a ithafen yazdığı *A Grammar Of The Turkish Language* adlı kitabı sıradan bir gramer kitabı olmaktan ötedir. Türkoloji açısından önemli bilgileri de ihtiva eden bu eser, yabancılara Türkçe öğretmek maksadıyla yazılan diğer tüm kitaplardan farklı bir özelliğe sahiptir. Bir giriş, gramer, kelimeler, diyaloglar ve ekler olmak üzere toplam dört bölümden müteşekkil bu kitapta, dîvân şairlerinin eserlerinden çokça istifade edildiği görülmektedir. Yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla bir oryantalistin hazırladığı gramer kitabında dîvân şiiri materyallerinin kullanılmış olması, bize göre üzerinde durulması gereken kayda değer bir konudur.

Davids, kitabında özellikle gramer konularını izah ettiği bölümde, kelime seviyesinde ilgili grameri gösterdikten sonra, o gramer yapısını ihtiva eden manzum örnekler de sunmuştur. Ekler bölümüne de Bâkî ve Mesîhî'den okuma parçalarını kaydederek bu sahada bir ilki gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada, Davids'in Arap harfleriyle verdiği örnek manzumeler üzerinde durulmuş ve bu materyallerden hareketle sonuç bahsinde bazı çıkarım ve tekliflerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arthur Lumley Davids, Türk Dili, Yabancılara Türkçe Öğretimi, Divan, Hümâyûn-nâme.

GİRİŞ

Oryantalistlerin Türk dili üzerine yaptığı çalışmaların, 19. asırda hız kazandığı bilinir. Özellikle bu alanda İngilizce pek çok yayın yapılmıştır. Genç yaşta ölen İngiliz Arthur Lumley Davids'in Türk dilini kendi toplumuna öğretmek gayesiyle yazmış olduğu *A Grammar Of The Turkish Language*¹, bu çalışmalardan biridir.

1811-1832 yılları arasında 21 yıl gibi kısa bir ömür sürmüş olan Davids'in hayatı hakkında bilinenler oldukça azdır. Babasını erken yaşta kaybettiğinden annesiyle Londra'ya taşınır ve burada bir kilise okuluna kaydolar. 15 yaşında İncil'i tercüme etmeye başlar, kimya ilmi ve Yahudi edebiyatı üzerine çalışmalarda bulunur. Davids, bir hukuk bürosunda çalışır ve mensubu olduğu Yahudiliğin öncü savunucularından biri olur. (Turan, 2014: 10-11) Davids, genç yaşta ölmesine rağmen iki eser bırakır. Bu eserlerden biri, II. Mahmud'dan izin alınarak ona ithaf edilen *A Grammar Of The Turkish Language*'dir. Davids bu eserle şöhrete kavuşur. Öyle ki II. Mahmud, Davids'in

¹ Bu esere ulaşmamda bana yardımcı olan, teklifleriyle makaleye katkıda bulunan Doç. Dr. Ahmet AKKAYA'ya ve çalışmamı okuyup tashih eden Prof. Dr. Adem CEYHAN Hocama teşekkür ederim.

ölümü üzerine, annesi Sarah Davids'e taziyelerini bildiren bir mektup ile elmas yüzük yollamıştır. (Candan, 2013: 4)

A Grammar of The Turkish Language, beş yıllık bir çalışmanın ardından 1832 yılında Londra'da yayımlanır. Davids'in ölümünden dört yıl sonra bu eserin Fransızca baskısı da yapılır. Eser, LXXVIII+208 sayfadan müteşekkil olup 78 sayfalık giriş bölümü, Türkoloji açısından oldukça değerli bilgileri ihtiva eder. Eserin iç kapağında kitabın adı; *Kitâbü'l-İlmü'n-Nâfi' Fi Tahsîl-i Sarf u Nahv-i Türkî* Arap harfleriyle verildikten sonra İngilizce adı ve basım bilgileri paylaşılır. (Ek: 1) Kitabın içindekiler bölümünden önce Osmanlıca kaleme alınmış "Hû" başlıklı II. Mahmud'a ithaf yazısı (Ek: 2) yer alır. Kitabın bir giriş, "gramer", "kelimeler", "diyaloglar" ve "ekler" olmak üzere toplam dört bölümü mevcuttur.

Eserin giriş kısmında, Türklerin tarihi ve diliyle ilgili önemli bilgiler aktarılır. Davids, bu bölümü hazırlarken A. Remusat, William Jones, Ebu'l-Gazi Bahadır gibi pek çok araştırmacının çalışmalarından da istifade eder. Burada, Türklerin tarihi, yayıldığı coğrafyalar, Türk ırkının menşei, Türk destanları, Türklerin Çinlilerle ve diğer bazı milletlerle münasebetleri, Türk alfabesi, Türk dilinin tarihî gelişimi, dönemleri gibi günümüz Türkolojisinin temel konularını teşkil eden mevzularda dikkat çekici malûmatlar verilir. Özellikle Türk tarihini yücelten ifadeleri, Ziya Gökalp gibi Türkçülük akımının öncüleri tarafından referans olarak kullanılır.

Giriş bölümünün son kısımları, Osmanlılar ve Osmanlı edebiyatına ayrılır. Buradaki ifadelerinden yola çıkarak Davids'in bir Osmanlı edebiyatı hayranı olduğunu söyleyebiliriz. Onun Osmanlı şiirine duyduğu ilgi ve muhabbet, yazmış olduğu gramer kitabına da akseder. Eserde Osmanlı edebiyatına ait manzum ve mensur ürünlerin, örnek olarak serpiştirildiği müşahede edilir. Yabancılar Türkçe öğretmek maksadıyla yazılan bir gramer kitabında mısraların, beyitlerin, dörtlüklerin yer alması üzerinde durulması gereken bir konudur. Yabancı dil öğretiminde, böyle edebî metinlerin bazı önemli işlevleri vardır. Yabancı dil öğretiminde "edebî metinlerin, zihinsel ve dilsel becerilerin gelişimi, değer öğretimi, motivasyonun sağlanması, hayal gücü ve yaratıcılığın geliştirilmesi ve bireylerin sosyalleşmesinde etkileri büyük" (Ayhan ve Arslan, 2014: 543) olduğundan, dil öğretiminde her zaman tercih edilen bir yöntem olmuştur. Edebî metinlerin ayrıca *kültürel değerleri aktarmak* gibi önemli bir işlevi daha vardır. Davids'in kitabında manzum ve mensur pek çok edebî metnin yer alması, onun sıradan bir gramer kitabı olmadığını gösterir.

Eserin bu cihetinin ne kadar dikkate değer olduğunu anlayabilmek adına oryantalistlerin yazdığı diğer Türkçe gramer kitaplarına da bakmamız gerekir. Bu hususta; Thomas Vaughan'ın *Grammar Of The Turkish Language* (1709), Charles Boyd'un *The Turkish Interpreter Or A New Grammar Of The Turkish Language* (1842), William Burckhardt'ın *A Reading Book Of The Turkish Language* (1854), yine William Burckhardt'ın *A Practical Grammar Of The Turkish Language; With Dialogues And Vocabulary* (1854), Edwin Arnold'un *A Simple Transliterated Grammar Of The Turkish Language With Dialogues And Vocabulary* (1877), Lawrence Hopkins'in *Elementary Grammar Of The Turkish Language: With A Few Easy Exercises* (1877), Abu Said'in *Turkish Self-Taught Or The Dragoman For Travellers In The East, Being A New Practical And Easy Method Of Learning The Turkish Language* (1877), Charles

Wells'in *A Pratical Grammar Of The Turkish Language* (1880), James William Redhouse'un *A Simplified Grammar Of The Turkish Language* (1884), V. H. Hagopian'ın *Key To The Ottoman - Turkish Conversation Grammar* (1908) adlı İngilizce yazılan kitapları ile August Müller'in *Türkische Grammatik* (1889) ve Henry Jehlitschka'nın *Türkische Konversations-Grammatik* (1895) adlı Almanca yazılan eserleri incelenmiştir.

Yabancılara Türkçe öğretmek için yazılan bu kitapların hiçbirinde Davids'in kitabındaki gibi gramer konuları izah edilirken Osmanlı şiirinden örnekler sunulmamıştır. Yalnızca Hagopian, *Key To The Ottoman-Turkish Conversation Grammar* adlı kitabında, Ziya Paşa'nın Terki-i Bend'inden, Muallim Naci'nin Avcı şiirinden ve Fâzıl Dîvânı'ndan bazı örnek okuma parçalarını, İngilizce tercüme halinde vermiştir. (Hagopian, 1908: 109, 104, 105, 108, 157) (Ek: 3) William Burckhardt da *A Reading Book Of The Turkish Language* adlı eserinin "kelimeler" bölümünde Fuzûlî'nin "gördüm" redifli gazelinden iki beyit vermiştir. (Burckhardt, 1854: 48) (Ek: 3) Almanca yazılan Müller'in *Türkische Grammatik* eserinde okuma parçası olarak Kemâl Paşa-zâde'den manzum- mensur karışık iki sayfalık bir parça vardır. Bu mensur parça içerisinde altı tane beyit de bulunmaktadır. (Müller, 1889: 75)

Bu çalışmada, Davids'in Arap harfleriyle verdiği örnek manzumeler üzerinde durulacak ve bu materyallerden hareketle sonuç bahsinde bazı çıkarım ve günümüzde yabancılara Türkçe öğretiminde dîvân şiirinden nasıl istifade edilmesi gerektiğine dair bazı tekliflerde bulunulacaktır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada belgesel tarama tekniğinden yararlanılmıştır. (Akkaya, 2013: 173) Önce, eserdeki dîvân şiiriyle alakalı materyaller tespit edilmiş ve bu materyallerin, eserde hangi bölümde ve hangi işlevde kullanıldığı ortaya konulmuştur.

A Grammar Of The Turkish Language'de Yer Alan Divan Şiiri Örnekleri

Konumuzla bağlantılı olması hasebiyle öncelikle Davids'in Osmanlı edebiyatıyla ilgili bazı düşünceleri üzerinde durmamız gerekir. Zira eserinde, neden dîvân şiiri örneklerini tercih ettiğinin ipuçlarını giriş bahsinde yaptığı bu değerlendirmelerde aramalıyız.

Davids'e göre (1832: XLVI), Osmanlılar kadar edebiyata tutkuyla bağlanmış bir millet daha yoktur. Osmanlılar, sürekli ilimle meşgul olmuş ve edebiyatı büyük bir arzu ile işlemiştir. Burada, Hz Peygamber'in "İlim Çin'de de olsa arayınız" hadisi ile Fatih'in kurduğu bir kütüphanede yazan "İlim tahsil etmek, gerçek müminler için kutsal bir emirdir." sözlerine de atıfta bulunarak İslam dininin ilme olan bakışına temas eder. Davids, daha sonra Osmanlıcanın zengin ve ahenkli bir dil olduğunu, inceliğini ve güzelliğini başka dillerde görmediğini, kendi dili olan İngilizce ile de kıyaslayarak ifade eder.

Davids (1832: XLVIII), Osmanlıların, devletin kuruluşundan itibaren edebiyatının gelişmesi için çaba harcadığını söyler. Bilhassa Fatih'in sanatı ve sanatçıları korumak gayesiyle aldığı kararlar hatırlatılır. Ona göre Osmanlılar, başka milletlerin edebiyatlarını küçümsememiş, onların da birikimlerinden faydalanarak edebiyatını sürekli geliştirme yolunda adımlar atmıştır. (Davids, 1832: XLIX)

Davids, daha sonra bu edebiyatta önemli gördüğü bazı eserleri zikreder. Hoca Saadeddin'in *Tâcü't-Tevarîh* adlı eserini, Osmanlı nesrinin en güzel örnekleri arasına koyar. (1832: L) Osmanlı döneminde yazılmış bazı tarih ve biyografik mahiyetteki eserler hakkında bilgi verdikten sonra Nâbî'nin *Hayriyye*'sinden bir bölümün tercümesini aktarır. Ona göre, bu eser ahlâk ve nasihat kitaplarının en mükemmel örneğidir. (1832: LXII) Nâbî için; "the style of Nabi Efendi is pure and elegant; and his prose, as well as his poetical compositions, are not surpassed by any Turkish author." diyerek onun hiçbir Türk yazarı tarafından geçilemeyeceğini iddia eder.

Davids, bazı mensur eserler ve müellifleri hakkında bilgiler verdikten sonra Osmanlı şiirine giriş yapar. (1832: LXV) Ona göre Osmanlılar; "Şiirde çok büyük deha ve üslup örnekleri göstermişler, bütün sınıflar onların ateşli hayranları olmuşlardır. Şiir yazma aşkı o kadar büyük bir derecedeydi ki, hiçbir Osmanlı sosyal tabakası yoktu ki ona katkıda bulunmasın. Hanımefendiler, sultanın kendisi, bakanları, doktorlar, askerler, hepsi kendilerini şiir çalışmalarına vermişlerdir." (Erdem, vd. 2013: LXIII) Fıtnat Hanım'dan ayrıca bahseden Davids, kadın şairimiz için şu değerlendirmede bulunur: "Onun divanı, canlı ve şiirsel imgelem ürünü olan, büyük keyif ve duygu yüklü güzel şiirlerin bir koleksiyonudur. Kadın şairlerin istenmediğine dair çok az kuşku vardır ve şimdi Harem'in Osmanlıların kadın yeteneklerini gizlemesine rağmen, Fıtnat'ın Divanı, onun hemcinslerinin bir temsilcisidir." (Erdem, vd. 2013: LXVI)

Osmanlı şairleri hakkında Davids'in, günümüz bilgileri ile tutarlı dikkat çekici tespitleri vardır. Davids, şair padişahlar arasında Yavuz Sultan Selim'in farklı bir yere sahip olduğunu söyler. "Talihsiz şehzâde" olarak nitelendirdiği Cem Sultan'ın, babası Fatih'e adadığı Cemşîd ü Hurşîd adlı "aşk romanı" ile çok değerli bir dîvânın sahibi olduğunu ifade eder. Kanûnî'nin velut bir şair olduğunu, Türkçe, Farsça ve Arapça yazdığı çok sayıda şiirinin bulunduğunu söyler. Andığı diğer iki şair padişah, III. Ahmed ve III. Mustafa'dır. Şiirle çok ilgilenen III. Ahmed'in, İstanbul'da mermerden yaptırdığı bir çeşmesinin üzerine altın harflerle kazınmış güzel bir Türkçe manzumenin yer aldığı bilgisini verir.² (Davids, 1832: LXVII) Diğer Osmanlı şairleri için Davids şu değerlendirmelerde bulunur:

"The oldest poetic writer of the Osmanlis is Aashik Pasha, the author of a collection of mystic poetry. Sheikhi lived as early as the reign of Orkhan. Baki, Nefî, Mesihi, Nedgati, Kasim Fozouli, Misri, Kemal Pasha Zadeh, and Letifi, are considered among the most celebrated of the ancient poets. Nabi Efendi, Raghîb Pasha, and Seid Reefet, hold a distinguished rank among the modern. The reign of Bajazet II. was one of the brightest epochs of Turkish poetry: some of the finest poets of the Osmanlis flourished under his protection; and Mesihi, Nedgati, Afîtabi, Bassiri, Gelali, Hamdi, and Kemal Pasha Zadeh, were distinguished among his Court." (Davids, 1832: LXVII)

Davids, Osmanlı'nın en eski şairi olarak Âşık Paşa'yı gösterir ve şiirleri için "mistik" tabirini kullanır. Burada 15. asır şairlerinden Şeyhî hakkında verdiği bilgi, hatalı kabul edilebilecek mahiyettedir. Zira Şeyhî, Orhan Bey döneminden sonra yaşamıştır. Davids, Osmanlı'nın eski şairlerinin en ünlüleri arasında; Bâkî, Nefî,

² Davids'in söz ettiği manzume III. Ahmed'in çeşme için yazdığı iki mısralık tarihtir:

Târih-i Sultân Ahmed'in cârî zebân-ı lûleden
"Aç Besmeyleyle iç suyu Hân Ahmed'e eyle du'â" [H.1141/M.1728]

Mesîhî, Necâtî, Kâsım, Fuzûlî, Mısırî Kemâl Paşa-zâde ve Latifi'yi gösterir. Modern yazarlar olarak da Nâbî, Koca Râgıp ve Said Rıfat gibi hikemi tarzın öncülerine işaret eder. II. Beyâzıt devrinin, Türk şiirinin parlak dönemlerinden olduğunu söyler. Bu dönemde kimi şairler padişahın koruması altındadır. Padişahın meclisinde; Mesîhî, Necâtî, Afitâbî, Basirî, Celâlî, Hamdî, Kemâl Paşa-zâde gibi şairler ön plandadır.

Bu doğru ve kısa değerlendirmeden anlaşılacağı üzere Davids, Osmanlı şiiri tarihine oldukça vâkıftır. Dîvân şiirine bir ünsiyeti olduğu anlaşılan Davids'in, kitabında neden dîvân edebiyatı materyallerini kullandığını şimdi daha iyi anlayabiliriz. Elbette bunun sebebini, sadece duyduğu ilgiyle açıklamak da yeterli değildir.

Davids, dört bölümden oluşan kitabının sadece *gramer* ve *ekler* bölümlerinde, dîvân edebiyatı materyallerinden istifade eder. *Diyaloglar* ve *kelimeler* bölümlerinde dîvân edebiyatıyla alakalı unsurlar görülmez. Çalışmada sadece *manzum örnekler* üzerinde durulacaktır. -Az da olsa- var olan mensur örneklerin, tarih kitaplarından alındığı ve başka eserlerde de böyle alıntılarının bulunduğu görüldüğünden, mensur kısımlar çalışmanın dışında tutulmuştur.

1. Gramer Bölümünde Verilen Şiir Örnekleri

“İsimler” konusunun alt başlığında ele alınan “artikel”in aslında Türk dilinde bulunmadığı ifade edildikten sonra, artikellere karşılık olarak “bu” işaret zamiriyle, “bir” sayı sıfatının ve kelimenin sonuna eklendiğinde bir manasını veren Farsça “î” ekinin artikele denk geldiği ifade edilir. Birkaç kelime örneğinden sonra;

Bu gülistân-ı cihâna ser-tâ-ser kıldım nazar
 Görmedim *bir* gül ki hâr-ı cân-güzârı olmaya (Davids, 1832: 9)

beytine yer verilir. Kime ait olduğu tespit edilemeyen beyitteki “bu” ve “bir”, artikeldir. Yine isimler konusunun alt başlığında yer alan -ler ve -lar çokluk eklerine örnek olarak;

Ruhları rengîn *güzeller*dür gül ile *lâleler*
 Kim *kulakları*na dürlü cevher asmış *jâleler* (Davids, 1832: 10)

beyti verilir. Bu mısralar Mesîhî'nin 11 bendden ibaret meşhur murabbainın 5. bendine aittir. (Mengi, 1995: 158) Hâl ekleri bahsinde altı çeşit hâl eki anlatıldıktan sonra;

Kamer hemşiresiydi gabgabınun
 Şeker hem-şehrisiydi leblerinün

Güline sünbülün kılmış perîşân
 Asılmış her kılın*a* bin dil ü cân

Lebinden la'lün olmuşdı yeri seng
 Dehândan*an* şeker kalmışdı dil-teng (Davids, 1832: 11)

beyitleri örnek olarak gösterilir. Beyitlerin, Alâaddin Ali Çelebi'nin “Hümâyûn-nâme” adlı eserinden alındığı (Bülbül, 2009: 411) tespit edilmiştir. Üleştirme sayılarında

hayvanlarla ilgili bahiste kullanılan “baş” kelimesine örnek olarak;

Dört baş at zeyn-i müzehheble hep
Raht u ‘abâyı güher-i müntehab (Davids, 1832: 20)

beyti verilir. Bir mesneviden alındığı anlaşılan bu beytin kaynağına ulaşılamamıştır. Zamirler konusu anlatılırken dönüşlülük zamirine örnek teşkil etmesi hasebiyle;

Halka sen ger ehl-i şefkat olasın
Hâlıkı **kendüne** müşfik bulasın

Kişi kim gönünde şefkat olmaya
Kimse[yi] **kendüye** müşfik bulmaya (Davids, 1832: 22)

beyitlerine yer verilir. Bu beyitlerin Ahmedî’nin İskender-nâme adlı mesnevisine ait (b.711 ve 712) olduğu anlaşılmıştır. (Akdoğan, 2012: 47) Davids, vezin gereği “ger” şeklinde olması gereken kelimeyi “eger” şeklinde vermiştir. İkinci beyitte vezin ve anlam gereği “kimseyi” şeklinde olması gereken kelime de “kimse” şeklinde yazılmıştır. İlgi zamirlerinden “kim” için, Mesihî’nin meşhur murabbainın 6. bendindeki bir mısra, örnek olarak verilir:

Geldi bir dem **kim** karardı lâlelerle tag u taş (Davids, 1832: 24)

Bu mısradaki “karardı” kelimesi Mesihî Dîvânı’nda “kızardı” şeklindedir. (Mengi, 1995: 159) Davids, kişi soru zamiri olan “kim” için de yine aynı murabbain ikinci bendindeki mısralara işaret eder:

Kim bilür ol bahâra dek ki ü **kim** ola sag
Aş u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr (Davids, 1832: 25)

Davids, ilk mısraı hatalı vermiş olup vezin itibariyle bir hecenin eksik olduğu görülür. Aynı mısra, Mesihî Dîvânı’nda “Kim bilür ol bir bahâra kim ölüp kim kala sağ” şeklindedir. (Mengi, 1995: 158) Soru zamiri bahsine örnek olarak da -kime ait olduğunu tespit edemediğimiz- şu mısra kaydedilir:

Niçe yıldır eylerem ben bu harabâtı tavaf (Davids, 1832: 25)

“Her” ve “her bir” sıfatları için de Mesihî’nin adı geçen murabbaindaki (Mengi, 1995: 158-160) mısralar örnek olarak gösterilir. *Her bir* sıfatının kullanımını göstermek için verdiği son örneğin Hümâyûn-nâme’den alındığı (Bülbül, 2009: 411) tespit edilmiştir.

Gülsitânın **her nesin** aldı ise bâd-ı hazân
‘Adl idüb bir ebr ile virdi yine şâh-ı cihân

Dinle bülbül kıssasın kim geldi eyyâm-ı bahâr
Kurdı **her bir** bâgda hengâme-i hengâm-ı bahâr (Davids, 1832: 26)

Virürdi **her birine** dürlü zînet
Gezerdi her gice sohbet-be-sohbet (Davids, 1832: 26)

Fiil konusunun alt başlıklarından “yardımcı fiil” bahsinde “durur” yardımcı fiiline örneklik teşkil etmesi sebebiyle;

Evvel nâme benâm-ı Girdkâr
 K'ol ***durur*** kamu Perverdigâr (Davids, 1832: 34)

beyti verilir. Vezin problemi de olan bu beytin kaynağı tespit edilememiştir. “Var” fiilinin aldığı iyelik eklerinin bazen göz ardı edilmesine örnek olarak, asıl adı Selman olan muhtemelen Ahdî'nin Gülşen-i Şuarâ adlı Tezkiresi'nden almış olduğunu düşündüğümüz (diğer tezkirelerde görülmediğinden) İlâhî mahlaslı şairin beyti (Solmaz, 2018: 178) örnek olarak gösterilir. Davids, vezin gereği “namâzı” şeklinde olması gereken kelimeyi “namâz” olarak kaydeder. Verdiği ikinci örneğin ise kime ait olduğunu tespit edilememiştir:

‘Ays u işret mevsimidir geldi eyyâm-ı bahâr
 Zâhidâ bana namâz[ı] anma anın ***vakti var*** (Davids, 1832: 50)

Şehinün masâlına yokdur nihâyet
 İçâzet ü ***Rahmân vardur*** kifâyet (Davids, 1832: 50)

“Var” fiilinin olumsuzu olan “yok” fiilinin kullanımına örnek olarak yine Hümâyûn-nâme’de yer alan beyitlerden biri (Bülbül, 2009: 261) gösterilir:

Yok zamânında yetîm anın meger dürr-i ‘Aden
Yokdur eyyâmında hûnîn-dil meger müşk-i Hoten (Davids, 1832: 50)

Geniş zamanın hikayesi bahsine örnek olarak verilen beytin, önceki nihâyet/kifâyet şeklinde kafiyelenmiş beyitle aynı eserden olduğu tahmin edilmektedir. Zira iki beytin de vezni, *şehnâme vezni*dir:

Kılıc dâs idi tîg-zen dâsdâr
Kıurlardı mezra’ları târumâr (Davids, 1832: 52)

Fiilde *geçmiş zaman* konusuna örnek olarak Ahmedî'nin İskender-nâme mesnevisinin sırasıyla 577. ve 7777. beyti, 7778. ve 7780. beyitlerin ikinci mısraı verilir. Davids, son iki mısraı bir beyit hâlinde verse de mesnevide bu iki mısraı farklı beyitlere ait olduğu müşahede edilir (Akdoğan, 2012: 485-486). Vezin gereği “kılıcumla” şeklinde olması gereken kelime “kılıcla” şeklinde yazılmıştır. İkinci beyitte geçmiş zamanla çekimlenmiş bir fiil örneği bulunmaz:

Çün Sikender ***oldı*** Rûma pâdişâh
 Dürlü gevherden ***düzetdi*** tâcgâh

Şâh-ı Zülkarneyn kim dirler benim
 Yedi iklîmi dutan server benim

Kılıc[ım]la şark u garbı ***almışam***
 ‘Âkıbet ayruga koyub ***gitmişem*** (Davids, 1832: 52)

İngilizcede “past perfect tense” olarak bilinen ve Türkçedeki karşılığı geçmiş zamanın hikayesi olan *-mişli geçmiş zamanın hikayesine* örnek olarak, kaynağını bulamadığımız şu beyitler gösterilir. Beyitler, muhtemelen bir mesneviye aittir, ancak mensur bir eserden de alınmış olma ihtimalini göz ardı etmemek gerekir:

Korkutmuş idi halkı bu uslûb ile dâim
Öldürse de kimse diyemezdi ana zâlim

Hak istemeğe **gelmiş idi** bir iki âdem
Nâ-hak yere salb itdi anları ol dem (Davids, 1832: 53)

Davids, *gelecek zaman* bahsinde, “gerek” kelimesinin eklenmesi suretiyle ortaya çıkan yapılardan söz eder. “Dövsem gerek” kelime grubu “döveceğim” anlamındadır. “-se gerek” yapısının gelecek zaman bildirmesi fonksiyonuna örnek olarak, Taşlıcalı Yahyâ'nın Şâh u Gedâ (Yoldaş, 1993: 85) mesnevisinden (b.106) alındığını tespit ettiğimiz şu beyit gösterilir. Mesnevide, ilk mısranın “sûr-ı Hak” şeklinde olduğu görülür:

Nâgihân sûr çün **urulsa gerek**
Felegin defteri **dürülse gerek** (Davids, 1832: 54)

Emir kipine örnek olarak Ahmedî'nin İskender-nâme'sinin 575 ve 576. beyitleri verilir. (Akdoğan, 2012: 39) İlk beyitte “perdede” şeklinde olması gereken kelime “yerde” şeklinde yazılmıştır:

Söz ile **düzet** mugannî sâzını
Rast it her yerde âvâzını

Nagme-sâz olub nevâda **söylegil**
Cümle ‘âşıkı muhayyer **eylegil** (Davids, 1832: 54)

Emir kipinin olumsuz hâli için örnek olarak verilen beytin hangi esere ait olduğu belirlenememiştir. Ancak vezni, -daha evvel de bahsi geçen- *şehnâme vezni* olduğundan aynı vezne sahip önceki iki beyitle aynı eserden alınmış olabileceği akla gelmektedir. “Sine” Türkçe’de kâbir, mezar manasındadır:

İlâhî sen beni sine **iletme**
Sarılmayınca yârin sînesine (Davids, 1832: 55)

Dilek kipinin izah edildiği bölümde, Ahmedî'nin İskender-nâme'sinin 689. ve 690. beyitleri örnek olarak gösterilir. (Akdoğan, 2012: 46) İkinci beyitte “devletim” şeklinde olan kelime, “devletimiz” şeklinde verilmiştir:

Dördünüz dörd nâme yazın sûd-mend
Kim **ola** her nâmede çok dürlü pend

Tâ ki ol sözleri sizden **işidem**
Devletim arta çün anı **iş idem** (Davids, 1832: 55)

Davids, *suppositive mood* -bizdeki karşılığı ihtimal kipi- olan konuyu ele aldığı bölümde, İngilizcedeki *If Clause Type 2* yapısına denk olan bir cümle verir. Ancak nesir şeklinde verilse de bu örneğin Hümâyûn-nâme'den alınan bir beyit olduğu (Bülbül, 2009: 413) anlaşılmıştır:

Hicâb olmasa zülfinin sehâbı
Yakardı âfîtâbı hüsn-i tâbı (Davids, 1832: 56)

Dilek-şart kipine örnek olarak da Hümâyûn-nâme'den bir beyit (Bülbül, 2009: 413) verilir. Bilindiği üzere “eyler beni” redifiyle yazılan en meşhur gazeller Fuzûlî ve Nedîm'e aittir. Dilek-şart kipinin şimdiki zamanı, konusuna örnek olarak kaydedilen dörtlüğün ise kime ait olduğu tespit edilememiştir:

Görmesem bir dem seni gam derdnâk eyler beni
 Gayrla **görsem** seni gayret helâk eyler beni (Davids, 1832: 57)

Ey dilber-i şîrîn dehen
 Gönlüm seni **sevmek diler**
 Ey ruhları berg-i semen
 Gönlüm seni **sevmek diler** (Davids, 1832: 58)

İsimden isim yapan ekler bahsinde, Farsça bazı eklere de temas eden Davids, “-istan, -sitan” ekinin kullanımına örnek olarak Hümâyûn-nâme'deki bir beyte (Bülbül, 2009: 387) işaret eder:

Havâlisi serâser **gülsitân**dır
Gülistân câ-be-câ âb-ı revândır (Davids, 1832: 89)

“Zâr”, “bâr” gibi aitlik bildiren bazı Farsça eklerin ifade edilmesinden sonra, isimlerden önce gelerek ona sahiplik anlamı kazandıran “pür” yapısını göstermek maksadıyla Mesihî'nin adı geçen murabbaindaki mısralara (Mengi, 1995: 159) yer verilir. Davids, burada mısraların Mesihî'ye ait olduğunu kendisi bildirir. “Pür” ile bazen aynı görevde kullanılan “sâhib” ve “ehl” kelimeleri için de aynı murabbain başka bir bendindeki (Mengi, 1995: 159) mısralar gösterilir: “Ehl” kelimesinin kullanımı için de Bağdatlı Rûhî'nin meşhur terkib-i bendinin ilk beyti örnek olarak verilir. İlk mısradaki “kim” kelimesi “ki” şeklinde; ikinci mısradaki “harâbâtanz” kelimesi “harâbât-ı mey-i” şeklinde kaydedilmiştir:

Ebr **gülezâr** üstüne her subh gevher**bâr** iken
 Nefha-i bâd-ı seher **pür nâfe-i Tâtâr** iken
 Gitdi ol demler ki olub sebze-i **sâhib-firâş**
 Gonça fikri gülşenin olmuşıdı bagrında baş (Davids, 1832: 90)
 Sanman bizi ki[m] şîre-i engûr ile mestiz
 Biz **ehl-i** harâbât-ı mey-i mest-i elestiz (Davids, 1832: 90)

Davids, ismin önüne gelerek ona olumsuzluk manası kazandıran Farsça “-bî” ekinin kullanıma örnek olarak, Hümâyûn-nâme'nin mensur kısmından aldığı cümleleri (Bülbül, 2009: 411) bir beyit olarak sunmuştur. Zaten کافی ve vezindeki aksaklık da

mısraların manzum olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Davids muhtemelen bunu beyit olarak algılamıştır. Zira daha evvel de bir beyti nesir örneği olarak göstermiştir. -Sonuç bahsinde de üzerinde durulacağı üzere- bu durum Davids'in dîvân edebiyatının teknik özelliklerine çok da hâkim olmadığını delillerinden biridir:

Ebvâb-1 şehri beste gördi mütehâyir kaldı
Zâhid-i **bi-çâre** kebûter-i âvâre gibi kaldı (Davids, 1832: 91)

Farsça “hem”, başına eklendiği kelimeye birliktelik anlamı katar. Davids, Hümâyûn-nâme’de yer alan bir beyti örnek olarak sunar. İlk örneğini Nesîmî Dîvânı’nda gördüğümüz “ele girmez” redifine sahip bu beytin ikinci mısraı, Hümâyûn-nâme neşrinde “bin kez arasan ‘âlemi” (Bülbül, 2009: 314) şeklinde başlamaktadır. Her iki durumda da vezinde bir aksama olmaz:

Hem-dem bulunur yâr-1 vefâdâr ele girmez
Pek gezer isen ‘âlemi bir yâr ele girmez (Davids, 1832: 92)

Davids, isim + sıfat-fiil ile kurulan kelime guruplarına örnek olarak daha evvel de kullandığı Mesihî’nin murabbaındaki mısraları kaydeder. İki ayrı beyit gibi yazılan bu mısralar aslında murabbain ilk bendini (Mengi, 1995: 158) oluşturur. Davids, mısraların yerini karıştırmıştır. İkinci beytin ilk mısraı, ilk beytin ikinci mısraı ile yer değiştirmelidir. Davids, yine isim + sıfat-fiil yapısı için Hümâyûn-nâme’den de örnek beyit verir:

Dinle bülbül kıssasın kim geldi eyyâm-1 bahâr
Oldı **sîm-efşân** ana ezhâr-1 bâdâm-1 bahâr

Kurdı her bir bâgda hengâme hengâm-1 bahâr
‘Ayş u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-1 bahâr (Davids, 1832: 97)

Revân her çeşmesi çün âb-1 hayvân
Çerâg-1 lâle **her cânib fûrûzân** (Davids, 1832: 98)

“Zarflar” ve “bağlaçlar” konusu için kaynağını bulamadığımız şu beyitler örnek olarak verilir:

İlâhî ‘âdl u dâdın **dâim eyle**
Serîr-i saltanatda **kâim eyle** (Davids, 1832: 99)

Hâke düşüb Rüstem **ile Zâl ü Sâm**
Kaldı felekde bir iki kuru nâm (Davids, 1832: 106)

Sentaks ile ilgili yapıların izah edildiği bölümde, isim tamlamalarının yapısı anlatılır. Sonrasında örnek olarak Hümâyûn-nâme yer alan beyitler verilir. İlk beyitte “kec revâ” yazan Davids *revâ* kelimesinin sonundaki elifi fazladan yazmıştır. Hümâyûn-nâme’de ise bu mısra “külâhın egri geymiş” (Bülbül, 2009: 107) şeklindedir:

Oturmuşlar reyâhîn dest-ber-dest
Külâhın kec-revâ itmiş lâle-i mest

Süzülmüş **nergisin çeşm-i siyâhı**
İdersiz yine mestâne nigâhı (Davids, 1832: 107)

Fiil ve kişi zamirlerinin uyumu konusu için Mesihî'nin murabbaındaki mısralar (Mengi, 1995: 158) örnek olarak gösterilir. Buna göre; çoğul bir isim, tekil hâldeki bir fiile eklenmiştir:

Kıldı şebnem yine cevherdâr tûg-ı sûseni
Jâleler aldı hevâ-yı tûy ile gülşeni (Davids, 1832: 110)

Bazı aktif fiiller, yalın şekilde de belirtme hâlini taşıyabilirler. Davids, bu duruma örnek olarak kaynağına ulaşamadığımız;

Budur sözüm ba'de's-selâm
 Gönlüm **seni sevmek diler** (Davids, 1832: 111)

sözlerine yer verir. Daha evvel verdiği örnekten de anlaşılacağı gibi bu mısralar bir dörtlüğe aittir. Seni sevmek diler, seni sevmeyi diler manasındadır. Konuyla ilgili olarak verilen ikinci örnek ise Mesihî'nin murabbaındaki (Mengi, 1995: 160) mısralardır. Otak kurdu yapısı otağını kurdu şeklinde de düşünülebilir:

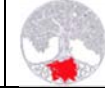
Bûy-ı gülzâr itdi şol denlü hevâyı müşk-nâb
 Kim yere inince olur katre-i şebnem gülâb
 Çerh **otak kurdu** gülistân üstüne günlük sehâb (Davids, 1832: 111)

2. Ekler Bölümünde Verilen Şiir Örnekleri

Davids, gramer konularının sonunda “ekler” başlığı altında bazı okuma parçalarına da yer vermiştir. Burada manzum örnek olarak sadece iki şairimize ait örnekler vardır. Bunlardan ilki, Bâkî'nin “idelim” redifli, sâde bir dille kaleme aldığı 11 beyitlik gazelidir. Bu gazelinin sonunda yine Bâkî'nin beş beyitlik başka bir gazeline ait olan üç beyit yer almaktadır:

1. 'Aşkî bülbül gibi beyân idelim Hâlimiz gül gibi 'ayân idelim	Meclisin şûh-ı gül-'izârların Gonca-veş mest-i ser-girân idelim
Jâle-veş bezme varamaz saçalım Zeri gül gibi der-miyân idelim	Gül gül olsun ruh-ı semen-rûyân Subh-dem seyr-i gül-sitân idelim
Çekelim hük-m-i 'aşka tugrayı 'Akli bî-nâm ü bî-nişân idelim	Hem-rikâb itdi 'ıydı husrev-i gül Câm-ı gül-günü hem-'inân idelim
Gül gibi câm-ı 'ayşî güldürelim Rûh-ı Cemşîdi şâd-mân idelim	10. Akıdup halk-ı şîşeden mey-i nâb Hûn-ı kurbân gibi revân idelim
5. Zer gibi kalbi sâf olan gelsün Âteş-i meyde imtihân idelim	Hîç te'hîre yir yok ey Bâkî Niyet-i hayrdur hemân idelim (Davids, 1832: 195)
Gelmesün bezm-i 'ayşa nâ-mahrem Nergis-i bâğı dîde-bân idelim	

Davids, bu gazelin British Museum'daki el yazması hâlini de eklemiştir. (Ek: 5) Matbu gazelin son beytinde yer alan “hemân” kelimesinin başındaki elif harfinin sehven yazıldığını düşünüyoruz. İkinci beyitte “varamaz” şeklinde geçen kelimenin doğru hâlinin “varımız” şeklinde olması gerekmektedir. Dile hakimiyet noktasında Davids'in bazı eksikliklerinin de olduğu anlaşılmaktadır. Meselâ beşinci ve altıncı beyitlerdeki “gelsün ve

gelmesün” kelimeleri dildeki bütünlüğü bozmaktadır. Bâkî Dîvânı’nda 328. sırada (Küçük, 2015: 302-303) olan bu gazel, Arapça ve Farsça terkiplerden uzak, anlaşılır, sade ve basit cümleler üzerine inşa edildiğinden ötürü Davids tarafından örnek metin olarak seçilmiştir. Bâkî’nin başka bir gazeline (G.322 Küçük, 2015: 299) ait olan diğer üç beyit şöyledir:

Mahabbet bahridir âhım yelinden mevc urur yaşım
Melâmet fülkidür ser ana lengerdür iki kaşım

Peleng-i ‘aşk-ı yârin bîşesidür mû-yı jülîdem
Diyâr-ı derd ü mihnet kûhsârıdır benim başım

Ne meclis içre câmı nûş idersem yâd-ı la’linle
O bezm ehlinde kalmaz cür‘adan gayrı ayakdaşım (Davids, 1832: 195)

Bu beyitlerden sonra Mesihî’nin manzumesi karşımıza çıkar. Davids, manzumenin başlığını “An Ode Of Mesihî, On The Spring” şeklinde verir. (Ek: 4) Ode, kaside manasında olup, *bahar üzerine Mesihî’den bir kaside* şeklinde isimlendirilmiş bu manzume, Davids’in dediği gibi bir kaside değildir. Belki burada “ode” kelimesinden kastın “övgü”nün olabileceği düşünülebilir. Ancak “ode”, “ghazal” gibi bir nazım şeklinin adı olarak kullanılmıştır. Davids’in verdiği manzume, Mesihî’nin 11 bendden müteşekil meşhur murabbaidir. Buradan, Davids’in dîvân şiirinin teknik konularına yeterince vâkıf olmadığı, sonucu çıkmaktadır. Zira manzumenin sonunda murabba adı da geçmesine rağmen murabbain bir nazım şekli olduğunu bilememiştir. Davids’in bu hatasını, bu kitabı Türkçe’ye çevirenler de tekrar etmiş (Erdem, vd. 2013: 266-268), “Mesihî’den kaside: İlk bahar” başlığı altında manzumeyi beyitler hâlinde aktarmışlardır. Bu murabbaya ait mısralar, daha önce görüldüğü üzere bazı gramer konularının izahında çok defa kullanılmıştır. Kitabın giriş bölümünden anlaşılacağı üzere Davids, bu manzumeyi Sir William Jonas’tan görerek almıştır. Giriş bölümünde, *bend yapısına uygun olarak* manzumenin İngilizce tercümesi de yapılmıştır. (Davids, 1832: LXVII-LXVIII)

Dinle bülbül kıssasın kim geldi eyyâm-ı bahâr
Kurdu her bir bâgda hengâme-i hengâm-ı bahâr
Oldı sîm-efşân ana ezhâr-ı bâdâm-ı bahâr
‘Ayš u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

Yine envâ’-ı şükûfeyle bezendi bâğ u râğ
‘Ayš için kurdu çiçekler sahn-ı gülşende otâğ
Kim bilür evvel bahâra dek ki ü kim ola sag
‘Ayš u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

Tarf-ı gülşen nûr-ı Ahmed birle mâl-â-mâldır
Sebzelerinde sahâbe lâle-i hayrû’l-âldır
Hey Muhammed ümmeti vakt-i huzûr-ı hâldır
‘Ayš u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

Kıldı şebnem yine cevherdâr tîg-i sûseni
Jâleler aldı hevâ-yı tûy ile gülşeni
Ger temâşâ [ise] maksûdun beni esle beni
‘Ayš u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

Ruhları rengîn güzellerdir gül ile lâleler
Kim kulaklarına dürlü cevher asmış jâleler
Aldanup sanma ki bunlar böyle bâkî kalalar
‘Ayš u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

Gülsitânda görinen lâle degül nu’ mân ile
Bâgda kan aldı şimşek neşter-i bârân ile
Ârif [isen] bu demi hoş gör bu gün yârân ile
‘Ayš u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

Getdi ol demler ki olup sebzeler sâhib-firâş
Gonca fikri gülşenin olmışıdı bağrında baş
Geldi bir dem kim karardı lâlelerle dağ u taş
‘Ayš u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

Ebr gülzâr üstine her subh gevher-bâr iken
Nefha-i bâd-ı seher pür-nâfe-i Tâtâr iken
Gâfil olma ‘âlemin mahbûblığı var iken
‘Ayš u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

Bû-yı gülzâr itdi şol denlü hevâyı müşg-i nâb
Kim yire inince olur katre-i şebnem gülâb
Çerh otak kurdu gülîstan üstine günlük sehâb
‘Ayš u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

Gülsitânun her nesin aldı ise bâd-ı hazân
‘Adl idüb bir bir alıvirdi yine şâh-ı cihân
Devletinde bâdeleler kâm oldı sâkî kâmrân
‘Ayš u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

Umaram bula Mesihî bu murabba' iştiâr
 Ehline ola bu çâr-ebriî güzeller yâdigâr
 Bülbül-i hoş-gûysın gül yüzlülerle yüri var

'Ayš u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr
 (Davids, 1832: 196-197)

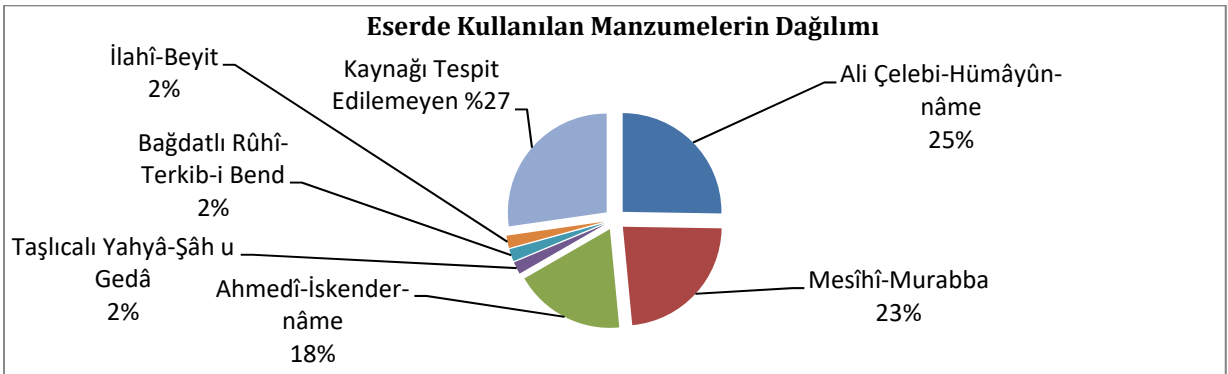
Bu “mütekerrir” murabbain, Dîvân'daki manzumeyle tam örtüşmediği bazı kelime ve mısra farklarının olduğu görülür. Genel itibariyle Bâkî'nin manzumesinde olduğu gibi bu murabbain da dili sade ve kolay anlaşılır, Arapça ve Farsça terkipler alışılmış seviyededir.

SONUÇ

A. Lumley Davids'in 1832 yılında İngilizlere Türkçe öğretmek için yazdığı *A Grammar Of The Turkish Language*'nin, bu sahada yazılan diğer dilbilgisi kitaplarına nazaran farklı bir yönü vardır. *Dil Bilgisi-Çeviri* yönteminin kullanıldığı bu eserde Davids, dîvân şiiri materyallerinden istifade ederek hangi gramer konusunu anlatıyorsa, örnek olarak sıradan cümleler vermek yerine beyitleri kullanmıştır. Bu da Davids'in eserini sıradan bir gramer kitabı görünümünden çıkarmış, *edebî metinlerle kültür aktarımı* açısından değerli bir eser hâline getirmiştir.

Kitapta yer alan beyitlerin genel olarak üç temel eserden alındığı tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, Alâaddin Âli Çelebi'nin, Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin Envâr-ı Süheylî adlı eserinden tercüme ettiği mensur Hümâyûn-nâme adlı eserdir. Davids, gramer konularını izah ederken bu eserin içerisinde yer alan beyitleri örnek olarak kullanmıştır. Beyitlerin Hümâyûn-nâme adlı esere ait olduğunu, kitabın ekler bahsinde verdiği “Extract From The Humaiun Nameh” okuma metninden yola çıkarak tespit edebildik. İkinci eser, Ahmedî'nin İskender-nâme adlı mesnevisi; üçüncü eser de Mesihî Dîvânı'nda yer alan bir murabbaidir. Ayrıca Bağdatlı Rûhî, İlâhî gibi şairlerden de aldığı beyitleri örnek olarak sunmuştur. Eserde hangi kaynaktan alındığını tespit edemediğimiz beyitler de mevcuttur.

Kitapta kullanılan toplam 48 manzum örneğin 44'ü beyit, ikisi tek mısra, biri dördümlük ve biri de üç mısra hâlinindedir. Mesihî'nin murabbai genellikle beyitler hâlinde verilmiştir. Bu 48 manzum örneğin 11'i Mesihî'ye, 12'si Hümâyûn-nâme'ye, 9'u Ahmedî'nin İskender-nâme'sine, biri Taşlıcalı Yahyâ'nın Şâh u Gedâ'sına, biri Bağdatlı Rûhî'ye, biri de İlâhî mahlaslı şaire aittir. 13 örneğin ise hangi eserden alındığı belirlenememiştir. En fazla metin, Hümâyûn-nâme'den alınmıştır. Davids, kitabının giriş kısmında Hümâyûn-nâme için “nesir ve nazım karışık halde yazılmış, Türkçe'nin en güzel eserlerinden biri” demektedir.

Davids bütün beyitleri Arap harfleriyle verirken bunların nereden alındığını, kime ait olduğunu belirtmemiş, sadece bir yerde Mesîhî'nin adını zikretmiştir. Gramer bölümünde kullandığı beyitlerin İngilizce tercümesini yapmazken ekler bahsinde verdiği Bâkî'nin gazelinin İngilizce tercümesi de eklemiştir. Mesîhî'nin murabbainın İngilizce tercümesini giriş bölümünde verdiği için ötürü, tekrara düşmemek için çevirmeye gerek görmemiştir.

Genel olarak verilen bütün beyit ve mısraların sade ve kolay anlaşılır bir yapıda olduğu saptanmıştır. Davids'in beyitlerden istifade etmesi, nazmın daha akılda kalıcı bir özelliğe sahip olmasından ötürüdür. Günümüzde, yabancılara Türkçe öğretiminde dil öğretim metodu olarak şiirlerden istifade edilmesi oldukça yenidir. Davids, bu hususta öncü sayılabilir.

Bunların dışında eserinde ekler bölümünde, iki manzum örnek, okuma parçası olarak verilmiştir. Mesîhî'nin murabbainın tamamı bu bölümde karşımıza çıkmaktadır. Diğer metin ise, Bâkî'nin 11 beyitlik "idelim" redifli gazelidir. Bu gazelin British Museum'daki yazma nüshasının tıpkıbasımını verdiği için Davids, ondan sonra gelen beş beyitlik başka bir gazelin de üç beytini vermek durumunda kalmıştır. Her iki metnin de dilinin sade ve anlaşılır, Arapça, Farsça terkiplerin çok az olması sebebiyle Davids tarafından tercih edildiği düşünülmektedir.

Bu çalışmayla ortaya çıkan dikkat çekici tespitlerden biri de; Davids'in Osmanlı şiir tarihi konusunda donanımlı olmasına mukabil şiirle alakalı teknik bilgilere çok da vâkıf olmadığı durumudur. Davids'in örnek olarak sunduğu beyitlerde bazı vezin aksaklıkları göze çarpmaktadır. Verdiği bir mensur örneğin aslında beyit olduğu, beyit olarak verilen bir örneğin de aslında Hümâyûn-nâme'nin mensur kısmına ait olduğu belirlenmiştir. Davids, beyitleri kaydederken genellikle mısraları, dîvânlarda olduğu gibi yan yana yazmıştır. Bazen mısraları alt alta yazdığı da görülmektedir. Mesîhî'nin murabbaandan örnekler verirken mısraları karıştırıp yerini değiştirmiştir. Davids'in dîvân şiirinin teknik konularına dair bilgisinin ileri seviyede olmadığı, Mesîhî'nin murabbainın, "ode" yani "kaside" başlığını koymasından da açığa çıkmaktadır. Sonuç olarak; Arthur Lumley Davids'i, yabancılara Türkçe öğretiminde, dîvân edebiyatından istifade eden ilk dilbilimci olarak kabul edebiliriz.

Teklifler

A Grammar Of The Turkish Language'yi örnek alarak, bizler de yabancılara Türkçe öğretilmede ve hatta kendi gramer kitaplarımız için de dîvân edebiyatına ait materyallerden faydalanmalıyız. Türkçe gramer kitapları hazırlanırken, duru bir Türkçe ile şiirler yazan Yunus Emre, İstanbul Türkçesi'nin öncüleri Bâkî, Nedim ve özellikle Türkî-i Basit'in öncüsü Edirneli Nazmî gibi şairlerin eserlerinden de örnekler verilebilir. Yabancılara Türkçe gramer kaideleri öğretilirken konuyla alakalı beyitlerin ezberletilmesi, öğrencinin konuyu aklında tutmasına ve özümsemesine muhakkak yardımcı olacaktır.

Yabancılara Türkçe öğretiminde metinler ve bu metinlerin seçimi önemlidir. Metin seçiminde sadece, anlaşılır ve anlatılana uygun metinler tercih seçilir. Ancak ileri seviye Türkçe öğretiminde (C2) dîvân şiirine yer verilebilir. Zira bugün öğretilen dil ile dîvân şiirinin dili büyük ölçüde farklıdır. Kelime ve eklerdeki ses değişmelerini anadili Türkçe olanlar dahi güçlüklerle idrak ederken yabancılardan bunu beklemek hatalı

olacaktır. Bu durumda metinlerde bazı tasarruflarda bulunulabilir. Bu tasarrufların nasıl olması gerektiğine dair Edirneli Nazmî'nin Türkî-i Basit ile yazdığı bir gazelini örnek olarak verebiliriz:

Çek ol yâruñ gönül her derdini çek
 Saña çün Tañrı virmiş derd çekmek

Çek o yârin gönül her derdini çek
 Sana çün Tanrı vermiş dert çekmek

Bir engel birle söyleşmek kolaydur
 Yolında yâruñ olsun yağı bir tek

Bir engel ile söyleşmek kolaydır
 Yolunda yârin olsun yağı bir tek

Tuz etmek yime şol kimseyle hergiz
 Ki bilmez dahi gözetmez tuz etmek

Tuz ekmek yeme şu kimseyle hergiz
 Ki bilmez dahi gözetmez tuz ekmek

Şular kim aş yiye bakır çanakdan
 Aña kaynatmasunlar hiç çömlek

Şunlar ki aş yiye bakır çanaktan
 Ona kaynatmasınlar hiç çömlek

Güc olur yâr yayın Nazmi çekmek
 Pek olur yayı yâruñ çün katı pek

Güç olur yâr yayın Nazmi çekmek
 Pek olur yayı yârin çün katı pek

(Köksal, 2004: 75)

Hiçbir Arapça, Farsça terkinin bulunmadığı bu gazelde sadece “asla” anlamındaki Farsça “hergiz” ve “düşman” anlamındaki Türkçe “yağı” kelimeleri bugün sözlük yardımı olmadan anlaşılabilir. C2 düzeyindeki birinin kolaylıkla anlayamayacağı tek beyit üçüncü beyittir. Bu beyitte deyim hâline de gelmiş kültürel bir durum söz konusudur. Türk kültüründe “tuz ekmek hakkı”; iyilik gören bir kimsenin o kimseye olan vefa borcudur. Üçüncü beyitte iki defa geçen tuz ekmek, ilk mısradaki gerçek anlamıyla ikinci mısradaki deyim anlamıyla kullanılmıştır. Görüldüğü üzere dili ne kadar sade olursa olsun dîvân şiiri metinleri kolaylıkla anlaşılacak metinler değildir. Bu gazelin ezberletilmesi suretiyle pek çok gramer yapısı öğretilir. Böylece, -ahenk unsurlarının da katkısıyla- yapıların kolay unutulması önlenir, konuların ve kelimelerin daha fazla özümsemesi sağlanacak ve kültürel bir değer aktarımı gerçekleştirilecektir.

Dîvân edebiyatı metinlerinin, kelime ve yapı olarak Arapça ve Farsça yoğunlukta olması, anadili İngilizce, Fransızca, Portekizce, Çince vb. olanlardan ziyade, Arapça ve Farsça anadiline sahip olanlara Türkçe öğretilirken materyal olarak kullanılması, daha verimli olacaktır. Özellikle ülkemizde misafir ettiğimiz Suriyelilere Türkçe öğretilirken Dîvân edebiyatı metinlerinden faydalanılması, dil öğretiminin yanında tarihî-kültürel bağlarımızı yeniden canlandırmaya da önemli bir katkı sağlayabilir. Örneğin, ömrünün bir kısmını, -bugün Suriye toprakları içerisinde bulunan- Halep'te geçirmiş olan Nâbî'nin “Halep” redifli gazelinin (Ek: 6) Suriyelilere Türkçe öğretiminde kullanılması, diğer edebî metinlerden çok daha faydalı olabilir.

KAYNAKÇA

- AKKAYA, Ahmet (2013). “Yabancılar Türkçe Öğretimi Kapsamında Fıkralar: Nasreddin Hoca Fıkraları” *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 25, Sayı 100, ss. 171-181
- AKDOĞAN, Yaşar (2012). *Ahmedî İskender-nâme*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

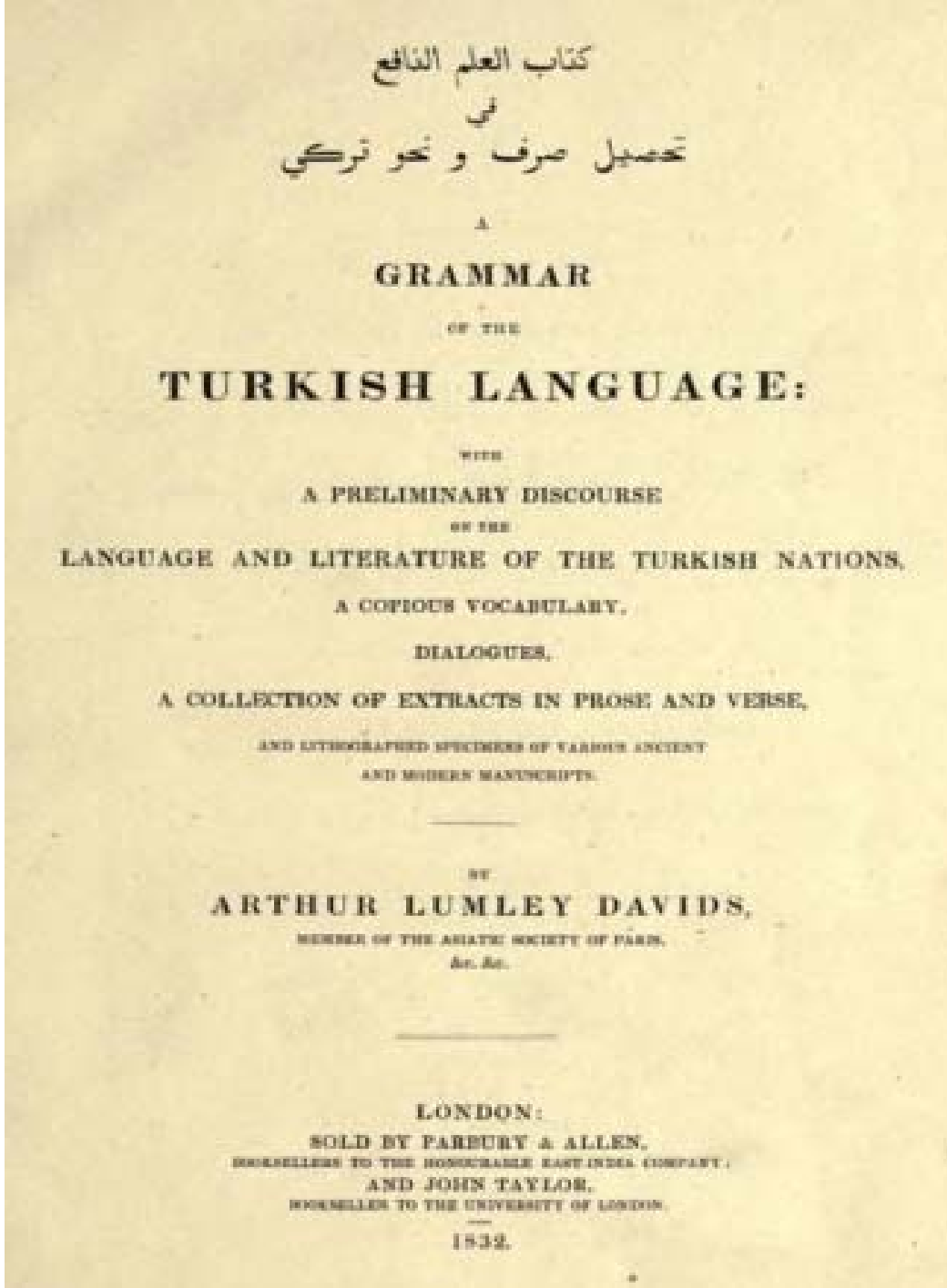

- AYHAN, M. Selim. ARSLAN, Mehmet (2014). “Edebî Metin Olarak Masalların Yabancılara Türkçe Öğretiminde Dinsel ve Kişisel Becerilerin Gelişimine Etkisi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 7, Sayı 2, ss. 543-559
- BARKER, William Burckhardt (1854). *A Reading Book Of The Turkish Language*, Londra.
<https://archive.org/details/readingbookturk00nasrgoog/page/n6>
- BÜLBÜL, Tuncay (2009). *Hümâyûn-nâme İnceleme-Tenkitli Metin*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- CANDAN, Eraslan (2013). *Arthur Lumley Davids’e Göre XIX. Yüzyılda Osmanlı Türkçesi*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.
- DAVIDS, Arthur Lumley (1832). *A Grammar Of The Turkish Language*, London. <https://archive.org/details/grammarofturkish00davirich/page/n5>
- ERDEM, Mehmet Dursun. AKKAYA, Ahmet. BAYRAK, Özcan. YAVUZ, Serdar (2013). *Arthur Lumley Davids Türk Dili Grameri*, Ankara: Nobel Yayınları.
- HAGOPIAN, V. H. (1908). *Key To The Ottoman - Turkish Conversation Grammar*, London. <https://archive.org/details/cu31924026883003/page/n0>
- KÖKSAL, M. Fatih (2004). “Edirneli Nazmî’nin Yayınlanmamış Türkî-i Basît Şiirleri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı 15, ss. 63-82
- KÜÇÜK, Sabahattin (2015). *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- MENGİ, Mine (1995). *Mesihî Dîvânı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- MÜLLER, August (1889). *Türkische Grammatik*, Berlin.
<https://archive.org/details/trkischegrammat00mlgoog/page/n6>
- SOLMAZ, Süleyman (2018). *Ahdî ve Gülşen-i Şu’arâsı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- TURAN, Fatma Semra (2014). *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Tarihinde Arthur Lumley Davids’in “A Grammar Of The Turkish Language” Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- YOLDAŞ, Kazım (1993). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Şâh u Gedâ İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni
http://www.dilbilimi.net/ab_diller_icin_ortak_avrupa_basvuru_metni_meb_taraf_indan.pdf E.T. 26.08.2018

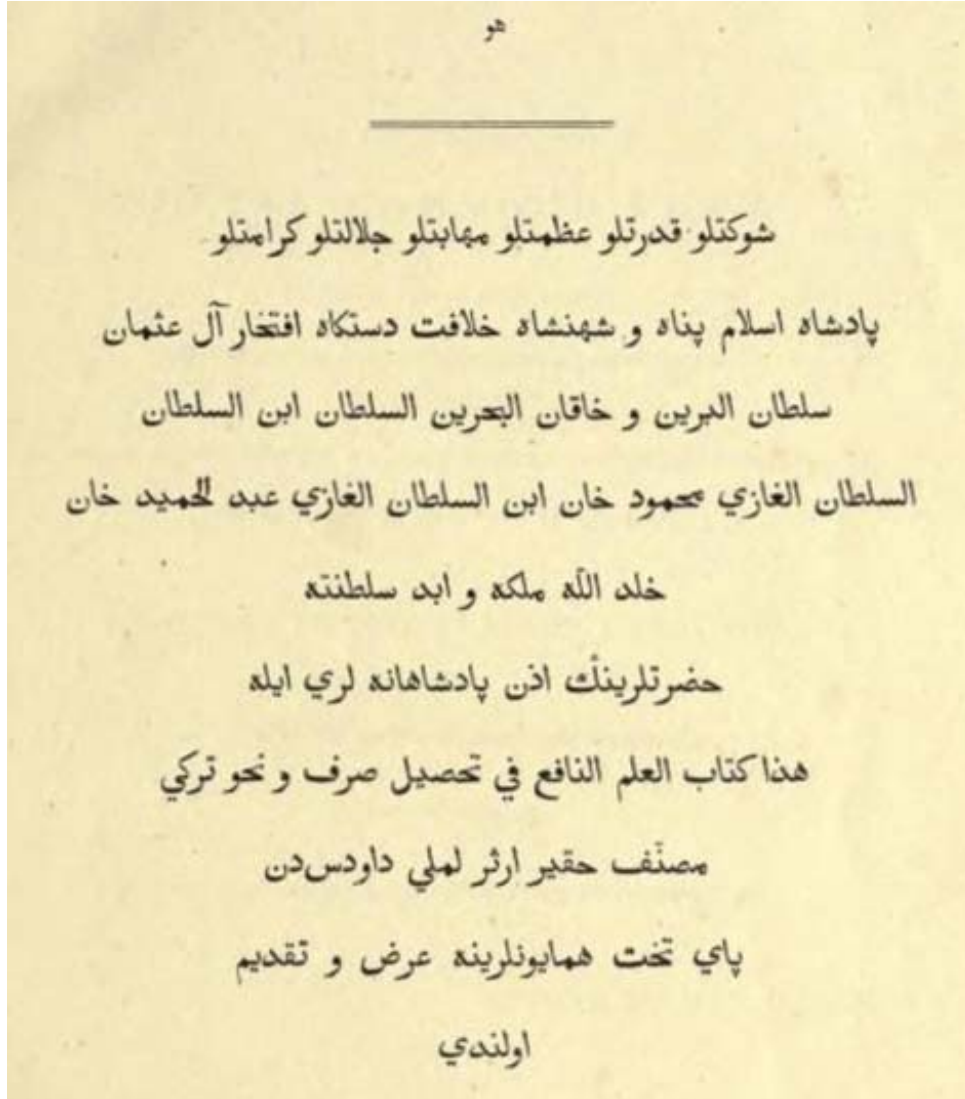
EKLER

Ek: 1

Ek: 2

Ek:3

Reading Exercise. (۲۲) تعلیم قرائت

Supplication and Praise.

Thou art the originator of the world, O, Lord!
 Thou art the creator of the universe, O Lord!
 Thou art the illuminator of the heavens.
 Thou art the provider of the earth!
 Thy loving kindness embraces the whole world.
 Thou art the most gracious of the gracious ones.
 I know not to whom I must make my moan.
 Thou art the most merciful of the merciful, O Lord!
 What need is there for me to make petition to Thee?
 Thou dwellest in the hearts, O Lord!
 My outside and inside is open (known) to Thee.
 Thou art the invisible-seeing, O Lord!

From the Divan of Fasil.

تعلیم قرائت Reading Exercise. (۲۳)

ترکیب بند A Poem *Térkibi Bénd.*

What pleasure is there in the silver and gold of the world? man leaves them all at the time of his journey.

Look if there is any permanent colour in the sky, either night or day, or in the sun and moon (light).

It is said that Solomon's throne journeyed in the air, now winds are blowing in the place of that kingdom (*i. e.*, it has disappeared, is annihilated).

If you wish to be free, do not care for the pleasure, delight sorrow and affliction (grief and anxiety) of the world.

Whoever has baseness in his disposition and substance (character), even if he be the grand vizier of the universe for instance, do not expect any good from him.

The astrologer looking for stars in the heavens in every direction, (through carelessness), cannot see the well in his way.

Those who give regulations to the world only by word (talk), have (there are) a thousand kinds of irregularities found in their homes.

The mirror of man is his work, nobody cares for his words. The degree of the wisdom of everybody is seen in his deeds.

Though I have suffered some harm, yet I am firm in this opinion, that

"Even if he suffers enmity, honesty fits men; (because) the helper of the just is God the Almighty. *Ziya Pasha.*

Note. *Térkibi-Bénd* is a poem in stanzas of similar metre but of different rhyme; the distichs of each stanza rhyme excepting the last stanza (*bénd*). It differs from the *ترجیع بند* *Térjî'i-Bénd* in the fact that these last distichs are not repetitions of the same words.

¹ Fi-zü-lí has said—

وفا هر کیمسه دن کیم استدم اندن جفا گوردم
کیمه کیم بو فنا دنیا ده گوردم بی وفا گوردم
کیمه کیم حال اظهار ایلوب استدم درمان
اوزمده هم بتر درده انی من مبتلا گوردم

Wé-fá her kim-se-dan-kim is-té-dim an-dan je-fa gúr-dum
Ki-mé-kim bü fe-na dun-ya-da gur-dum bí wé-fá gúr-dum
Ki-mé-kim ha-lim ez-hár ei-lé-yüp is-te-dim der-mán
U-züm-da hem be-ter der-da áni man mub-te-lá gúr-dum.

I have met with rejection from all whose friendship I sought,
And have found all unfriendly on whom, in this sad world, I counted :
All, from whom I asked sympathy, after exposing my sorrows,
I have found to be immersed in greater evil than I myself.

Ek: 4

AN ODE OF MESHI, ON THE SPRING.*

دگلنه بلبیل قصه سن کم گلدی ایام بهار قوردی هر بر باغده هنگامه هنگام بهار
 اولدی سیم افشان اگا ازهار بادام بهار عیش و نوش ایت کم گچر قالنز بو ایام بهار
 یسه انواع شکوفیله بزندی باغ وراغ عیش ایچون قوردی چچکلری صحن گلشنده اوتاغ
 کم بلور اول بهارده کت که و کیم اوله صاغ عیش و نوش ایت کم گچر قالنز بو ایام بهار
 طرف گلشن نور احمد برله مالا مالدن سبز لرنده صحابه لاله خیر الندر
 هی محمد امتی وقت حضور حالدر عیش و نوش ایت کم گچر قالنز بو ایام بهار
 قلدی شبنم یسه جوهر دار تیغ سوسنی زاله لر الدی هوای توبله له گلشنی
 گرتباشایه مقصودک بنی اسله بنی عیش و نوش ایت کم گچر قالنز بو ایام بهار

* See Translation. Preliminary Discourse, p. Ixvii.

Ek: 5

A GHAZEL OF BAKI.
 From a beautiful M.S. in the British Museum.

<p>عقلی کسپی پان ایدولم زاده وش بزده وارده مزه اولم چکم حکم عشه طعنه رای کل کسپی جام عیشی کولدر اولم زکین تلبی صاف اوکلان کلپون زرم عیشه نامحرم جماسنک شوخ کلده ار لرین کل کل او پسون رخ سپن و مان مکرکاب ایدی عیدی چپروکل ایتد و حلق شیشه ون ی تپا سیسج تانیره ییوقای باقی</p>	<p>مالر کل کسپی ممان ایدولم زری کل کسپی در میان اولم عقلی فی نام و پی نشان اولم روح حبشیدی شا و مان اولم آتش میده احتسار ایدولم زکین بیخه دیدن بان اولم صغیر و ش پست پر کران اولم صیدم سیر کاستان ایدولم جام کلکونی صمنان ایدولم خون تهره بان کسپی روان ایدولم نیت خیر و رحمان ایدولم</p>
<p>محبت بجز ایدرم عیندین صبح اویز شتم چنگ عشق با نیک پرسیده و زلفی ایدم ز کحلن چیره جایی نوشن ایدرم ایدولم</p>	<p>علامت خلقی دور پر نکا نکدره ایدی شتم دیار دور و وقت کویسار ایدرم ایدولم او بزم ابدته قالمز برون عیری ایدم</p>

J. Johnson & Co. Litho. 54, Leicester-Square.

Ek: 6**Nâbî'nin "Haleb" Redifli Gazeli**

Şarâba şerm virür âb-ı cân-fezâ-yı Haleb
Şemîm-i Cenneti mahcûb ider hevâ-yı Haleb

Leb-i bütâna olur hande-rîz-i istihzâ
Nemek-sirişte leb-i piste-i fezâ-yı Haleb

Buna hevâda 'Irak u 'Acem muhâlifdür
Ki çâr faslı da nev-rûz ider sabâ-yı Haleb

Esâsı kâv-ı zemînün şikest ider şâhın
O denlü ser-be-ser-i çerhdür binâ-yı Haleb

Bihîşt kanda görür hüsünün temâşâsın
Tururken âyine-i âb-ı dil-güşâ-yı Haleb

Sezâdur olmağa zeyn-i mevâlî-i 'ulemâ
Nasîb olursa kime mansıb-ı kazâ-yı Haleb

Nesîm-i 'âfiyetün desti şell olur Nâbî
Meded-res olmasa tedbîrine safâ-yı Haleb